

Gai-jartzaile baten larriak

IRIONDO, Joxemari

Euskaltzain ohorezkoa eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordekidea

Hasieran baietza eman nuen, baina gero dira hemen kontuak. Nondik eta nola hasi? Zer esan lehen ere esan ez denik?

Baina erabaki dut gai-jartzaile triste baten estuasunak eta larriak kontatu beharko ditudala; eta horixe eta ez besterik dira ondorengo nere gogoeta xingle hauek. Ez nuke nahi garai bateko neure lanaren pozak eta penak azpimarratzea besterik. Egia da, bai, nik egiten nituen pekatu berdinak egiten ikusi nuela/dudala beste asko ere.

«Garai ederrean hator», esango du norbaitek; eta egia da berandu dela, nere garaia joan baitzen, eta nekez egingo dut berriro gaijartze-lanik, jaialdi zehatzen batean ez bada behintzat (*Xalbador egunean*, adibidez) Hala ere, Uztapide haundiaren mendeurreneko ospakizun honetan gai hau zertan ez nuen aipatzen esan zidaten gure Herri Literatura batzorde honetako kideek, Uztapiderekin lotura zuzena izan nuenez. Eta baietza eman nien orduan, zergatik ez nekiela, gai-jartzera joaten nintzanean bezelaxe.

Zestoan, 1962an

1962an hasi eta 1983 arte ehunka bertso-jaialdi aurkeztu eta beste horrenbestetan bertsolariei gaiak ematen ahalegindu nintzen, hogeita bost urte inguruan.

Lehenengo gai-ematea, halabeharrez, hementxe Zestoa egin nuen. Ordurako irratian egiten genuen *Bertsolari gazteen sarkiketa* zelako hartan

(1962ko otsailetik maiatzera egin genuen lehenengoa) igande eguerdiero jartzen nizkien gaiak bertsolari gazteei. Baina jendaurrean, 1962ko San Jose egunez, hementxe *Hermanotako ikastetxeko* bazkalondoan izan nintzen lehenengoz, nere lagun min Joxe Sagarzazu zenak eskatuta. Gogoan daukat estu eta larri etorri nintzela. Ez dakit nola esan nuen baietz, ez bainuen esperientziarik artean. Norbait ikusi nuen ordurako gaiak ematen, baina ez da berdin besterik ikusi edo norberak gaiak eman. Baina gaztetasunak ematen duen ausardiarekin etorri nintzen sekula inork eman ez zidan gai-jartzaile titulua neure kontura hartuta. Gero ere, 1963an-eta etorri izan nintzen festa hartara, Uztapide, Basarri, Lizaso, Oranda, Lazkano eta abarrekin.

1972ko apirilaren 30ean, Anoetako pilotalekuan Uztapide, Agirre, Azpilaga eta Gorrotxategiri *Odolkiak ordainetan* gaia eman nien egunean hantxe nintzen. Denuntzia izan genuen denok. Eta gero, *Gazteak zer dira zuretzat?* gai emanda hitzik gabe egun hartan gertatu zen. Beraz, Uztapide-Basarri, Lizaso-Agirre-Lazkano... guzti horiei gaiak emateko aukera izan nuen, eta askotan izan ere. –portzieto, ehunka bertso-saiotan izan nintzela esan dut. Gogoan daukat 1976an 66tan izan nintzela, eta seitan bakarrik ordaindu zidatela zerbait, ordura arteko batz-bestekoa onduta.

Hala ere, esan behar dut jaialdi bakoitza, edo gaijartze bakoitza, sufri-mentu bat izan zela neretzat. Ustez behintzat, zein bertsolari ziren kontuan hartu, bertsolari bakoitzaren kutiziak aztertzen saiatu, bakoitzari zegokion gaia eta bikote-laguna egokitzen ahalegindu, eta hor joaten nintzen, baina beti beldurrez, beti ikaraz.

Gaijartzea

Oso oker ez banago, lehenengo gai-jartze ofiziala, Pello Esnalek aipatu duen 1935eko Donostiako *Bertsolarien gudu* hartan egin zela uste dut. Eta handik aurrera egin diren bertsolari txapelketa guztietan ezinbestekoa izan da bertsolarietako gaiak ematea. Bidezkoa dirudi gainera, gaiak jarri egin behar baitira txapelketa/sariketatan, bertsolari asko biltzen direlako jeneralean, eta nolabaiteko arauak jarri behar direlako neurketa edo nor-gehiagoka horietan, gero bakoitza neurtu ahal izateko. Ez dago beste modurik, agian,

historiak jasotzen dituen lehenengo neurketa haietan bezala jokatu ezean behintzat.

Baina herriko festatako bertso-jaialdietan, txapelketa edo neurketa batean bezala egin behar al da bertsoan gaiak emanda? Eta lau, sei edo zortzi bertsolari hartu eta jaialdia programatzen bada, eta ordu pare bateko bertso-saioa toki itxian egin, nolabaiteko mugak jarri beharko dira. Nola utzi libre eta bakoitzak nahi duen bezala horrenbeste bertsolari saio batean? Nola egin ordu t'erdi edo bi orduko jaialdia bertsolari denak gai librean direla?

Alabaina, toki itxian egiten diren bertso-jaialdiak mugatu behar badira ere, ez al dira aski hiru-lau bertsolari jaialdi baterako? Eta hor ere gaiak eman behar al zaizkie bertsolarietara, nahiz eta bertsozalea hortaraxe ohitu dugun? Areago: gaiak jarri behar badira ere, beharrezko al da gaia eman eta bat, bi, hiru bertso eskatuz bertsolarien lana mugatzea? Begira zer dioen oraintsu hil zaigun Joxe Lizaso zenak¹:

Bertso bat kantatzeko ere gaia ematen dizute-eta orain! Bi kantatzeko ere bai! Nik ezin det ori onez eramán. Kontra dagoenak pentsatuko du nai duena, segitzea dauka! Gurea joan da! Baiña gurea beste era batekoa izan zan. Baiña nik ezin det oraingo au eramán. Gaiñera, gezurra esan bear baldin bada ere, sentitu egin bear da. Nik ez badet gaia sentitzen, zer edo zer esango det nik ere, baiña sentitzen ez dan bertsoa... Norbera ez badago lazo orretan, alperrik da.

Bestalde, beharrezko al da lau oinak, puntuak eta abar erabiltzea, txapelketetan egiten den bezala? Asmakiloak, txistekak eta abar ere jarri izan dira inoiz (Ataungo Altzanipen Joxemiel Barandiaranen omenaldikoan (1972) jarri zuten asmakiloa datorkit burura).

«Hau» eta «hori esan behar duzu» askotan agintzen zaio bertsolariari. Eta oso artifiziala eta lotua iruditzen zait hori dena, ez bururik eta hankarik duena.

Bertsolari berak ere ikusi izan ditut lehen eta orain ere gaiak ematen beste bertsolarietara, «hau esan behar duzu» eta «hori erantzun behar diozu» esanez.

¹ *Zeruko Argia*, 2003ko irailaren 14a.

2004an Getxoko bertso-eskolak antolatu zuen saio batean, adibidez, «zuk esan behar duzu, zuria beltza dela; aldiz, zuk, beltza zuria dela erantzun behar diozu. Bina bertso». Beraz, gure garaian bezala oraintxe ere².

Azpeitiko Santo Tomasetan, orain dela urte asko, puntua irakurri egin omen zion Joxe Lizasori gaijartzaileak (Tomas Etxaniz jaunak), eta Joxek esan:

–Ez, ez. Hori kantatu egin behar dezuz, kantatu–; eta gai-emaileak orduan:

–Kantatu zeuk kantatu, hortarakoxe kobratzen dezute-ta...

Pasarte xelebre asko konta liteke, baina labur beharrez, 1960ko txapelketa nagusian Andres Narbarte *Xalto* zenari pasatu zitzaiona ere bitxia da. Txapelketa zan Donostian, bertsolariak neurtu eta saritzeko eguna. Eta puntua honela jarri zioten Alfonso Irigoien jaunak:

–Belgatarren erregin
egin da *Fabiola*.

Eta Narbartek:

*Igerri diot, Alfontso, egiya diyola,
beste gaiñekun etzan mintzatuko orla
Antxen pentsatutzen det zerbait badagola.*

Narbarteri, edo edozein bertsolari ere berdin da, jarri egin behar zaio holako puntua! (Eta...egin da *Fabiola* neurritz ere gaizki dago gainera, *Fabiola* egiten ez bada, zortziko txikiak bigarren bertsoan sei silaba eskatzen baititu, eta hor ez daude sei, zazpi baizik).

Ez dago esan beharrik, Narbartek ez zekiela tutik belgatarren erregina zen *Fabiola*, ala Zeanuriko zekorra zen.

Xalbadorri, *Erromako zubia* gaia eman zioten beste txapelketa batean, Baxenafarroan *Ortzadarra* esaten dutela kontuan izan gabe. Zozketaz ego-
kitu zitzaion gaia, jakina.

---

² *Urola Kostako Hitzan* 2009.02.15: «Zer da gai-jartzea? Nola egin bertso-saio txar bat gaien erruz». Unai Elizasu eta Antoni Egañak, 2009ko otsailaren 18an, Azkoitian.

Eta beste eredu asko ere aipa genezake, noski. Geroko elkarrizketan atarako dira holakoak. Manuel Uztapidek bere «Lengo egunak gogoan II» liburuan zera kontatzen du, 59ko azaroaren 8an Eibarren egin zen txapelketa hartaz:

Sariketa bat izan zan Eibarren orain dala urte batzuek, eta gu ere an giñan. Ori San Pedro egunetik aparte zan, Untzagako plazan zan (San Pedro egunean beste jaialdi bat egiten baitzuten han), eta bazan jendea pranko. Sarrera ordaindu bearrik ere etzan, da Eibarren iñon baño gutxiago begiratzen zaió gauza orri; baña beintzat gauza nola zan esaten det.

Mobel edo Mogel edo orrelako izen bat ibilli zan an juradukoen ezpañetan. Guk, an giñan bertsolariak, ez genekigun gizon ori zer izan zan eta gutxiagorik ere, ta gaiian ez giñan sartu bertsolaririk iñor ere bear bezela.

Zazpi bertsolari juntatu giñan: Zepai, Mitxelena, Lizaso, Lasarte, Garmendia, Agirre ta ni. Bertsolariak iñork bear bezela gairik ibilli ez gendualako, ez piperrik ez gatzik etzuan eduki orduko sariketak.

Nik askotan esan det, eta berriz ere esango det, bertsolariak zenbat dakiten begiratuta gaiak jarri bear lirakela; baña juradukoak berentzat moduko gaiak jartzen dituzte askotan. Ez dakite gu zenbateraño motzak geran. Berak, geienak karrerako gizonak dira, eta guk ere jakin bear degula uste dute, berak bezela³.

Bakoitzari dagokiona

Baina gaijartzaille arruntak ere horixe ta bera egiten du askotan: bertsolariaren kutizi eta joeraz (eta jakituriaz) asko pentsatu gabe, gai ilun samarrak jarri, nahiz eta gaurko bertsolariak informazio gehiago duten lehengo haiek baino.

Eta jartzen den gaia jartzen dela, «hiru bertso gai honi buruz» agindu eta, aupa mutilak!, gaiak hiru bertsolarako eman dezakeela, bitarako ez duela ematen, edota bertsolariak gustura hartu badu, lau edo bost ere bota dezakeela pentsatu gabe.

³ Lengo egunak gogoan II.

Gai denak ez dute balio bertsolari guztientzat. Bertsolari bakoitzaren gustuak eta joerak ezagutu behar ditu gai-emaileak, eta nori berea ematen saiatu.

Gaia ematean begirazunak eta sinuek ere asko balio dute/zuten zenbaitekin. Adibidez, Joxe Lizaso zenari gaia jartzean, lasai-lasai burutik hanketara begiratu eta desapio-itxuran gaia emateak asko balio zuen, eta piztu egiten zen hura, eta desapioari desapioarekin erantzuten zion. Edota Azpillaga eta Joxe Oranda bikote apraposa zen gai jakin batzuetan, elkarri edozer esan eta bixi-bixi erantzun zuten haiek.

Nik hasieran esan dizuet ahaleginak egin arren ere ez nuela asmatzen. Gogoan daukat Azpeitiko Soreasan egindako bertso-saio batean bertsolari bat –Joxe Joakin Mitxelena zena– hasarretu egin zitzaidala, eta «gaiak jartzen denbora asko pasatu eta bertsolariari bi edo hiru bertso bakarrik botatzeko agintzen diozute!» esan zodala. Egun hartan, bengantzaz-edo, gaia eman eta «nahi adina bertso bota hitzak, Joxe Joakin» eskatu nion, eta bi bertso bota eta eseri egin zen.

Beste norbaitek «neri gairik txarrenak nola jarriko ibiltzen zinan beti», esan zidan urteak pasata gero hasarre, nahiz eta bazekien hori gezurra zela, gezur hutsa. Baina holaxe pentsatzeko adina eskubide bazuen hark ere.

Gogoz behintzat, gaiak eman nituen jaialdi bakoitzean bertsolariaren luzimenduari erreparatu nion beste guztien gaineratik. Eta zin egin dezaket hori hola zela, nahiz eta badakidan ez nuela asmatzen askotan. Bistan da.

Garai hartan, jaialdia txukun samar egin eta bertsolariak eta bertsozaleak gustura uztea zen lehenengo helburua, eta ez bertsolariei gai zailak jarriz haiek neurtzen ibiltzea. Inoiz etxeratu nintzen uste baino lasaiago, jaialdi txukun eta dotore semarra egin genuela ikusita; baina beti gelditu zitzaidan «zinesgarria ez den teatro» horren kezka. Oraindik ere, urduri jartzen naiz jaialdi haietako gaijartzeaz gogoratzen naizen bakoitzean.

Bestalde, bakarkako gaietan-eta ohitura haundia izan da puntu luze (bederatzi puntuko) edo doinu jakinetara bertsolaria behartzeko. Zepai zena, adibidez, hasarretu egiten zen doinua aldatzera behartzen genuenean. «Zuek ari zerate bertsolaritza izorratzen!», esan zidan behin Idiazabalgo bere jatetxean. Zer pentsatua eman zidan.

Bertso-neurrirei buruz, berriz, zer esan? Ikustazua Basarrik zer zioen 1959ko azaroaren 8an Eibarren egin zen txapelketa hura zelaeta:

Txapelketa, Euskaltzaindiak antolatu zuen (A. Irigoyen), Juan Antonio Mogelen omenez; eta zazpi bertsolarik hartu zuten parte: Uztapide, Lasarte, Joxe Lizaso, Zepai, Garmendia (Ordizian txapeldun izana), J.J. Mitxelena eta Joxe Agirre Oranda (Aginagan txapeldun izana). Eibarko Unzagako plazan egin zen lehiaeta. Basarrik ez zuen parte artu nai izan.

Egun artako epai-maia, Antonio Arrue eta Koldo Mitxelena, Euskaltzainditik; eta Bordari, Antonio Zavala eta Juan San Martin.

Azkenengo saioan, bederatzi puntukoan kantatzeko agindu zien Irigoienek, eta berak ez zuela kantatuko erantzun zion Uztapidek, eta epai-maiak atzera jo bear izan zuen, lau puntuko bertsoa kantatzeko aginduz. Ala ere, Mitxelenak bederatzi puntukoa kantatu zuen, zertan ari zen arrastorik gabe.

Oso hasarre agertu zen hurrengo eguneko kronikan, gazteleraz:

En mi crónica del domingo, precisamente, decía yo que nunca se debía obligar a los bersolaris a utilizar la melodía de las nueve consonancias, o lo que de otra manera decimos, a cantar «versos de nueve puntos». Y recalaba que, en tal caso, el fracaso sería estrepitoso ante la imposibilidad de los bersolaris de vencer la gran dificultad. Mi extrañeza fue total en cuanto el jurado dio la orden de que los bersolaris cantasen en nueve puntos el tema obligado del día.

Y... ocurrió lo que yo me presentía. Que los bersolaris protestaron enérgicamente de la decisión y el jurado tuvo que revocar la orden.

Conociendo el complicado mecanismo de las estrofas de nueve puntos, en ninguna parte cabe esta exigencia. Sólo un bersolari cantó los nueve puntos y sin ninguna obligación de hacerlo, ya que el jurado había revocado la orden y se les había pedido que cantasen «versos de cuatro puntos.

Y el único que se atrevió con la estrofa de nueve puntos, la comenzó y la terminó, eso sí, pero sin mencionar el tema obligado y sin contenido eficaz⁴.

---

⁴ 2) La Voz de España, 1959.

Uztapidek, adibidez, onartzen zuen gaiak jartzea. Eta gehiago: «Gaiak asko errezten du bertsolariaren lana», aitortu zuen bere *Lengo egunak gogoan* liburuan⁵.

Gutxiengo baldintza batzuk

Ausardia behar litzake horretarako, eta ez diot inori leziorik eman nahi, gaijartzen goi-tituludun asko dago-ta gaur egun. Baina inork eman ez didan lizentzia hartu eta polbora berriro inbentatzen aritu gabe, gaijartzailearen gutxieneko baldintza batzuk hauexek izan litezkeela nago:

- a) Lehenengo bertsolari-sena behar du gai-jartzaileak ere, bestela...
- b) Gaia eman behar dion bertsolaria ongi ezagutu behar du gai-jartzaileak.
- c) Bertsolari bakoitzari dagokion gaia argi eta zehatz ematen saiatu behar du, bertsolariarekin batera gaian inplikatur eta bertsolariaren lana erraztuz.
- d) Bertsolaria luzitzeko moduko gaia ematen ahalegindu behar du batez ere gai-emaileak.
- e) Gaiak argia eta benetakoa behar du izan, gehiegizko loturata-tik alde eginez.
- f) Eta, hala ere, ahal denean, bertsolariak gai librean utzi behar dira, bertso-saio bakoitzerako hiru-lau bertsolari programatur.

Badakit pelotalekuetara edo antzokietara jendea erakartzeko programak haunditu eta puztu egin behar direla. Baina, ez ote dira nahiko hiru-lau bertsolari saio eder bat egiteko, bertsolariak ahalik libreena utzita?

Badakit jaialdiak arautu egin behar dirala, eta bertsolariari errazten zaizkiola bere lana gaiak emanez –hala aitortzen du Uztapidek berak–, baina... Garai bateko bertsolari zaharrek egingo zituzten saio libreak, Zepai eta Txapelek, Basarri eta Uztapidek, Mattin eta Xalbadorrek, Lizasok eta Lasartek,

---

⁵ Hain zuzen ere, maiatzaren 21ean Tolosan Antonio Zavalari egingo zaion omenaldian aurkeztuko da liburu honen berrargitalpena.

Agirrek eta Lazkanok, Azpillaga eta Lopategik eta beste hainbat eta hainbategen inork agindu gabe egiten zituzten saio haietaz gogoratzen naiz, eta... inbiria pittin bat sentitzen dut. Bai, badakit zahartzaroko ajeak izan ditezkeela hauek, baina nik ere neurea erreibindikatzeko eskubidea izango dut ba, ez?

A, eta konforme ez bazaudete, ahaztu dena eta aurrera, gure bertsolari-tzak segi dezan gero ere.